

«Blijf in Mij, zoals Ik in u!» Eucharistie in de Oosterse Kerken

door Leo van Leijsen

De Zondag voor de Oosterse Kerken gaat dit jaar over hoe de Orthodoxe en andere Oosterse Kerken de eucharistie zien en beleven. Hieronder enkele korte kanttekeningen daarbij.

Net zoals het westerse christendom veelkleurig is, zo vormen de Oosterse Kerken onderling een gamma van onderscheiden tradities. Bij alle in de geschiedenis ontstane onderlinge verschillen in dogma en tevens in liturgische tradities, zijn er echter onder hen geen of amper fundamentele verschillen in de opvattingen over de eucharistie. Vandaar dat we hier spreken over 'Eucharistie in de Oosterse Kerken' *tout court*. Het meeste wat over de sacramenten in de Oosterse Kerken in het bijzonder te zeggen valt, kan ook gezegd worden over de sacramenten in de Katholieke Kerk.

Mysteriën

Naast het van oorsprong westerse, Latijnse woord 'sacrament' gebruikt het christelijke Oosten bij voorkeur de term 'mysterie'. Dit is afgeleid van het Griekse *mystêrion*, wat 'geheim(enis)', 'verborgenheid' en in afgeleide vorm dus ook 'sacrament' betekent. Het woord *mystêrion* komt vaak voor in het Nieuwe Testament, waar het slaat op Gods hele geschiedenis van heil met de mens, zoals deze op ultieme wijze wordt vervuld in Jezus de Christus, Diens leven, lijden, dood en verrijzenis, en verwijst naar het komende Koninkrijk der Hemelen. De sacramenten weerspiegelen heel het mysterie van wat het betekent 'te zijn in Christus'. Het christelijk Oosten heeft vanuit die weidsheid ook relatief laat het zevental – getal van volheid – der sacramenten overgenomen van het Westen; in de Kerk die zelf 'mystêrion' is, is het sacramentele in principe

niet getalsmatig beperkt. Het christelijke Syrisch gebruikt voor het begrip *mystêrion* een eigen woord: *raza*. Dat betekent naast 'geheim(enis)' en 'sacrament' ook nog: 'teken', 'symbool', 'gelijkenis' *et cetera*, en heeft daarmee een enigszins wijdere betekenis (zie: Rev. William Toma, 'The Sacramental Theology of the Assyrian Church of the East', waaruit dit artikel mede put).

Zichtbaar teken

Een sacrament, een 'mysterie', is een zichtbaar teken van de deelname (communio) door de gelovige(n) aan Christus en daarmee aan de geloofsgemeenschap, de Kerk. Het sacrament is het zintuigelijk ervaarbare (zichtbare, hoorbare, tastbare) teken dat verwijst naar – en in zich draagt – de onzichtbare werkelijkheid van Gods aanwezigheid. Het Syrische woord voor sacrament, *raza*, kan zoals gezegd ook symbool betekenen. Maar sacrament is een bijzonder en uniek soort symbool. Ons begrip symbool verwijst doorgaans naar iets dat buiten het symbool zelf ligt, maar bij een 'mysterie' gaat de symboolwerking verder: het symbool dat het sacrament is, realiseert datgene waarnaar het verwijst. Bij de doop *symboliseert* het water het afwassen, namelijk van de zonde, maar de doop *realiseert* ook werkelijk voor de gelovige de vergeving. In de sacramenten wordt verwerkelijkt wat er in Joh 15,4a staat: 'Blijf in Mij, zoals Ik in u', de titel van deze Zondag voor de Oosterse Kerken en van dit artikel.

Inhoudsopgave

■ Pag. 1-2

Leo van Leijsen leidt het thema "Blijf in Mij, zoals Ik in u" van de Zondag voor de Oosterse Kerken in.

■ Pag. 3

Meditatie van zr. Hildegard Koetsveld osb bij de Georgische icoon 'De ware wijnstok'

■ Pag. 4

v. Thedor van der Voort vertelt op aanschouwelijke wijze hoe de liturgie in de Orthodoxe Kerk gevierd wordt en wat de universele betekenis is.

■ Pag. 5

Antwoord en dankzegging, gedachtenis en actualisering zijn kenmerkend voor de viering van de Eucharistie in de Syrisch-orthodoxe Kerk.

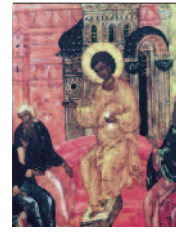
■ Pag. 6

prof. Herwi Rikhof reflecteert op de relatie tussen eucharistische gemeenschap en kerkgemeenschap.

■ Pag. 7

Geert van Dartel bespreekt het boek van dr. Hans Burger, vrijgemaakt-gereformeerd, 'Leven in Christus'.

■ Pag. 8

Vorig jaar verscheen de Nederlandse vertaling van de orthodoxe catechismus 'De levende God'. Geert van Dartel gaat beknopt in op inhoud en betekenis.

◆ *Het laatste avondmaal. Griekse icoon, 1535-1545, Klooster Iveron, Athos, Griekenland*

Vuur...

De orthodoxe theoloog Alexander Schmemmann (1921-1983) benadrukt het realiteitsaspect van het sacrament:

“de ware betekenis van eredienst wordt niet gevonden in het symbolische, maar in de werkelijke vervulling van de Kerk: het nieuwe leven, geschonken in Christus ... de mogelijkheid om in de wereld dat verterende en transfigurerende vuur te introduceren waar de Heer naar smachtte ‘en graag van wilde dat het al brandde’.” (vgl. Luk 12,49; citaten van Schmemmann uit M. Plekon, *The Liturgy of Life*: Alexander Schmemmann)

...en Geest

“De sacramenten ontsluiten en openbaren ons niet alleen God, maar ze dienen ook om ons ontvankelijk te maken voor God. Alle sacramenten raken aan onze persoonlijke relatie met God en met elkaar. De heilige Geest werkt via de sacramenten; Hij leidt ons naar Christus, die ons verenigt met de Vader. Door deel te nemen aan de sacramenten, groeien we dichterbij toe naar God en naar het ontvangen van de gaven van de heilige Geest”

(vader Thomas Fitzgerald, *Understanding the Sacraments of the Orthodox Church*, 1985) Sacramenten zijn werk van de Geest. Met name bij sacramenten als het reeds genoemde doopsel, bij het vormsel en bij de priesterwijding is dat bijzonder duidelijk, maar ook bij de eucharistie.

Efrem de Syriër (4^e eeuw) legt in een hymne duidelijk een verband tussen de Geest en de sacramenten: doop en eucharistie:

In Uw brood verbergt zich niet te eten Geest, in Uw wijn woont niet te drinken vuur.

Geest in uw brood, vuur in uw wijn, verheven wonder dat onze lippen ontvingen.

[...]

Kijk, vuur en Geest in de schoot van die U baarde (= Maria).

Kijk, vuur en Geest in de stroom waarin Gij gedoopt werd.

Vuur en Geest in ons doopsel.

In het brood en de kelk vuur en heilige Geest.

(Tiende Hymne op het Geloof, strofen 8 en 17)

Goddelijke Liturgie

Meer dan de naam eucharistie wordt er in het Oosten de term ‘Goddelijke Liturgie’ voor gebruikt. Ook spreekt men in bepaalde tradities over ‘(heilig) Offer’.

Dat elk sacrament en de eucharistie *a fortiori* als werk van de Geest worden gezien, ontdekken we aan de gebaren en gebeden die met name in de Goddelijke Liturgie worden gebeden. In de Byzantijnse liturgie wordt er kokend water bij de wijn in de kelk gegoten, onder de woorden ‘Gloed van geloof, *vol van heilige Geest.*’

Meest pregnant is de aanroeping van de H. Geest over Brood en Wijn, de *epiclese*, opdat ze geheiligd mogen worden tot Lichaam en Bloed van Christus. In de Syrische kerken maakt de priester daarbij ook handbewegingen boven Brood en Wijn, ten teken dat de Geest a.h.w. broedend als een duif boven de Gaven zweeft.

Meteen na de communie volgt in de Byzantijnse liturgie een hymne, waarin het communiceren als ontvangst van de Geest wordt bezongen:

‘Wij hebben het ware Licht gezien, de hemelse Geest ontvangen, het ware geloof gevonden.

Wij aanbidden de heilige Drie-ene God. Hij heeft ons gered.’

(Byzantijns Liturgikon, Tilburg/Zagreb 1991)

Tot heil van onze wereld

De liturgie en daarmee de in haar centrale sacramenten, vooral de eucharistie, wordt door Schmemmann gepresenteerd als Gods tegenwoordigheid te midden van Zijn volk, dat op tocht is naar het Koninkrijk der Hemelen. In de eucharistie wordt de Kerk verzameld door de heilige Geest om op te trekken naar dit Rijk. Het gaat om onze wereld: de goede schepping die tevens een gevallen schepping is, maar is verlost en zo wordt omgevormd.

“Het is nieuw leven en verlost het hele leven, het totale wezen van de mens.”

Het gaat om de wereld hier en nu én over de horizon ervan heen, op onze weg naar het Koninkrijk der Hemelen.

“Sacrament is beweging, transitie, doorgang, Pascha:

Christus weet de weg en leidt ons, door voor ons uit te gaan... we zouden ons op een liefhebbende manier moeten concentreren op deze wereld, want zij is vol van God, omdat wij Hem via de weg van de Eucharistie overal vinden...” ◉

De ware wijnstok - Meditatie bij de icoon

door *zr. Hildegard Koetsveld*

De rijkdom van kleuren is hartverwarmend op deze tamelijk onbekende icoon. Jezus, de ware wijnstok. De Heer Jezus zit op een troon; zijn voeten op een rijk versierde voetbank. Hij moet dus wel koning zijn, maar Hij is naakt op de lendendoek na. Dat roept samen met de weelderige druivenwingerd het paradijs op. Hier is Adam. Maar niet meer de Adam die viel. Hier is de nieuwe Adam. Hij is koninklijk als de eerste, oude Adam, maar niet meer dezelfde. Zijn lichaam draagt de littekens van zijn marteldood. Hands en voeten doorboord door kruisnagelen. In zijn nimbus en achter Hem het kruis. Maar het is niet de lijdende Christus die ons aanziet. Hij is de Verrezene, de overwinnaar.

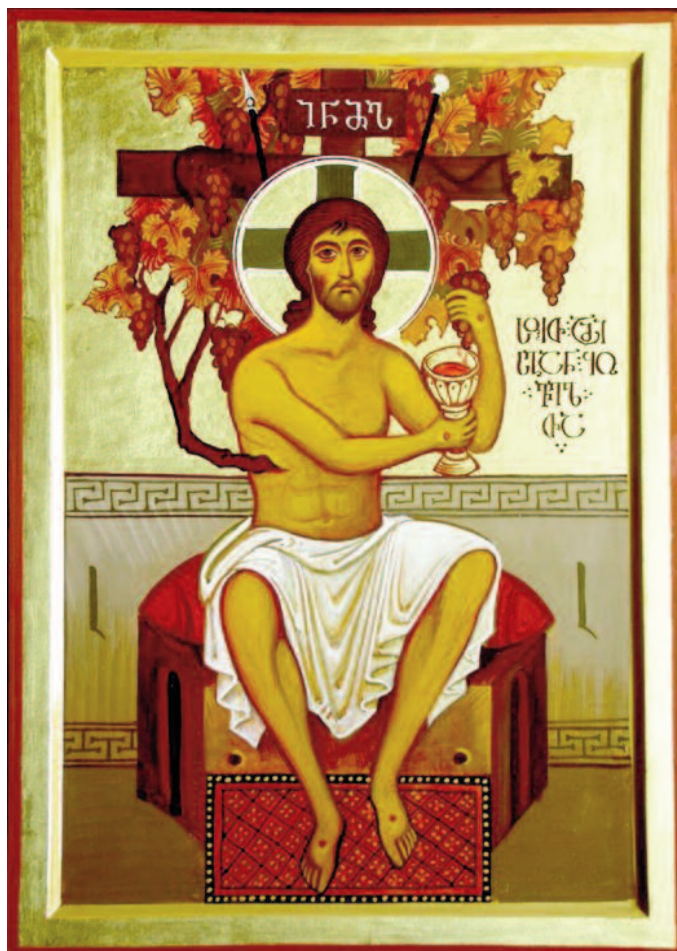
Hij zit onder de wingerd, in het paradijs. Hij heeft er de toegang toe ontsloten. Uit zijn zijde groeit een wijnstok. Hijzelf is een wijnstok geworden, die rijkelijk vrucht draagt; druiven, die Hij uitgeperst, worden wijn in een kelk. Die kelk biedt Hij aan, aan jou, aan mij, de kijker. De wijnstok wortelt niet in de aarde, maar heeft via de doorstoken zijde zijn voedingsbodem in het hart van Jezus.

Zijn dood heeft dit leven mogelijk gemaakt. Water en bloed stroomde naar buiten toen de lans hem doorstak; geen spoor van bitterheid en haat. Zijn Geest stroomde de wereld binnen als zijn ultieme gave.

Alles is paradoxaal op deze icoon. Hij zit daar zo lijfelijk, naakt, zo kwetsbaar. Een mens die de dood heeft ondergaan; nu nieuw, als op de scheppingsdag. Hij zit daar als dé mens, die alle mensen in zich draagt. Maar Hij zit op een troon, een rijke troon. Niet zomaar een troon, Hij zit daar aan de rechterhand van God: "De Heer heeft gezegd tot mijn Heer: zet u neer aan mijn rechterhand." (ps. 110, 2). Hij regeert, Hij, de rechterhand

van God. Aan Hem, de Zoon, die alles wat menselijk is heeft gedragen en doorleden, is het uiteindelijke oordeel.

Ook hierin doet Hij denken aan Adam in het paradijs. Had God de mens niet een koninklijke opdracht gegeven de schepping te dienen, te beheren, te regeren?

Jezus, de mens, nam de beker in zijn handen, en hief hem op aan God in dankzegging. De schepping bracht Hij terug in de relatie met haar Schepper: de zondige mens en de kreunende schepping verlost van de ondergang.

Ik ben de wijnstok, heeft Hij gezegd. Die stroom van levend water en hartenbloed stroomt almaar door. Hij leeft. Zijn hart is onuitputtelijk. Hijzelf drinkt almaar door, van eeuwigheid tot eeuwigheid, de liefde van de Vader. Zijn wijnstok bloeit, geurt, draagt vrucht alle seizoenen van het

jaar, alle seizoenen van het leven, alle tijden van de wereld en de kosmos.

De aandacht van Jezus gaat niet naar de kelk; Hij ziet mij, de kijker, aan. Hij schouwt ook verder, aan mij voorbij. Ziet Hij de kerk of heel de kosmos? Heden, verleden, toekomst? Die blik heeft ook iets naar binnen gericht, schouwt Hij de Vader? Alles, in één blik gevat.

Deze nieuwe Adam omvat heel de mensheid en hemel en aarde. Zijn verheerlijkt lichaam is niet meer gebonden aan plaats of tijd. Dit geopende hart is zo ruim, zo wijd; woonplaats voor God, rustplaats voor de Vader die zijn Zoon omhelst. Deze Adam is de Zoon die, teruggekeerd tot de Vader, tot rust komt in Hem.

Nu geeft de Vader zich aan alles en allen met wie de Zoon zich verenigt, door de Zoon heen schenkt Hij wie Hij is: onvoorwaardelijke liefde en grondeloze vrijheid, zijn eigen Geest. De kelk wordt aangeboden aan wie zich in Jezus' blikveld begeeft, aan ieder die doet wat Hij vraagt: samenkomen om dank te zeggen, te aanbidden, eucharistie te vieren.

"Drinkt allen hieruit, dit is het nieuwe verbond in

mijn bloed", zegt Hij. Hij schenkt Zichzelf. Wij drinken Hem. En worden één lichaam met Hem.

Een ware wijnstok die bloeit, geurt en vruchten draagt. ●

Zr. Hildegard Koetsveld osb is kloosterzuster van de Onze Lieve Vrouwenabdij van de zusters Benedictinessen in Oosterhout. Als gastzuster van het klooster organiseert zij cursussen o.a. over teksten van de orthodoxe theoloog John Zizioulas.

De liturgie in de Orthodoxe Kerk

door Theodoor van der Voort

In de Orthodoxe Kerk staat de Liturgie, de Eucharistieviering, in het leven van de parochie centraal. Een groep orthodoxe gelovigen wordt immers een parochie, juist omdat die samen de Liturgie viert. De opdracht die onze Heer Jezus Christus tijdens het Laatste Avondmaal aan Zijn leerlingen gegeven heeft: “Doet dit tot Mijn gedachtenis”, is in de Orthodoxe Kerk tot een leidraad van het kerkelijk leven geworden.

Actieve deelname

Uit het verhaal van de Emmaüsgangers in het Lukasevangelie en uit de Handelingen der Apostelen blijkt dat “het breken van het brood” van meet af aan kenmerkend is geweest voor de christelijke gemeenschap, en dat is het vandaag de dag nog steeds. De mensen die naar de kerk komen, doen mee met de Liturgie die daar gevierd wordt. Ze bidden mee tijdens de dienst, maar zij kunnen zich nog sterker met deze dienst verenigen door ook een offerbroodje, een prosfora, te kopen en daarbij een briefje of gedachtenisboekje te leggen met de namen van mensen die hun dierbaar zijn. Dat kunnen zowel levenden als overledenen zijn. De prosforen worden door de altaardienaren aan de priester gegeven. Die bidt voor de mensen wier namen op het briefje of in het gedachtenisboekje staan, terwijl hij bij het noemen van elke naam met een scherpe lans een klein deeltje uit de prosfora neemt en dat deeltje op de diskos, een pateen op een voetje, legt. Tegen het einde van de Liturgie, na de Communie, doet de priester al die deeltjes in de kelk, terwijl hij zegt: “Wis, Heer, door Uw kostbaar Bloed de zonden uit van de hier herdachte dienaren”.

Boven tijd en ruimte uitstijgend

Op deze manier worden de personen wier namen opgeschreven zijn, door de aanwezigen in deze Liturgie bij deze dienst betrokken, of zij nu aanwezig of afwezig zijn, nog leven of reeds gestorven zijn. De Liturgie stijgt hiermee uit boven de gemeenschap die hier en nu aanwezig is. Maar niet alleen hieruit blijkt dit. De

gebeden van de priester laten zien dat de tijd tijdens de viering van de Liturgie als het ware wordt opgeheven. Het duidelijkst komt dit tot uiting in het gebed direct na de instellingswoorden, die over het brood en de wijn zijn uitgesproken. Dan wordt gezegd: “Dit verlossend gebod nu indachtig, en alles wat voor ons is geschied: het Kruis, het graf, de Opstanding op de derde dag, de Hemelvaart, het zetelen ter rechterzijde en de wederkomst in heerlijkheid, bieden wij U aan: het Uwe van het Uwe, in alles en voor alles.” Dit is toch wel bijzonder: Kruis, graf, Opstanding, Hemelvaart zijn gebeurd, het zetelen ter rechterzijde is nu, en de wederkomst is toekomst, maar toch wordt die wederkomst hier in het gebed opgenomen als een feit dat ook reeds is geschied! Zo’n heilsfeit moet kennelijk in de Liturgie meegenomen als een vaststaand iets, dat er reeds is!

Gebed voor allen

In de Orthodoxe Kerk wordt meestal de Liturgie van de H. Johannes Chrysostomos gevierd. Slechts tienmaal per jaar wordt de Liturgie van de H. Basilius de Grote gevierd, maar vijf keer juist op de zondagen van de Grote Vasten. De gebeden van de priester tijdens en rond de Consecratie zijn in deze Liturgie veel uitgebrei-

◆ Grieks-orthodoxe eucharistie in Antakya (Zuid-Turkije), Grote Intocht met de Gaven van Brood en Wijn (Foto: L. van Leijssen).

der. In het gebed voor het “Onze Vader” wordt voor iedereen – je zou wat oneerbiedig kunnen zeggen “voor Jan en alleman” – gebeden. En aan het einde van dat gebed, als je denkt dat echt aan elke groep mensen is gedacht, klinken de woorden “en aan hen aan wie wij niet gedacht hebben, door onbekendheid of vergeetachtigheid, of door het grote getal der namen: denk daar Zelf aan, o God”. Dit is ronduit prachtig! Wij erkennen hier dat wij vinden dat er echt voor iedereen gebeden moet worden, maar tevens erkennen wij dat wij niet in staat zijn dat te doen. Wij erkennen dat wij mensen vergeten hebben en zullen vergeten, en vragen God dit defect aan te vullen! ●

v. Theodoor van der Voort is aarts-priester van de Russisch Orthodoxe Kerk van het patriarchaat van Constantinopel

Hemels brood en Geestelijke Drank - Syrisch Orthodoxe Eucharistieviering

door Mor Polycarpus

Lof aan de goede Heer die zijn Lichaam brak en het ons te eten gaf, die zijn Bloed met water mengde en het ons te drinken gaf, en die ons zijn hemels Koninkrijk als erfdeel gaf.

Aan Hem komt lof en eer en aanbidding toe, nu tijdens deze viering van de goddelijke Eucharistie en op alle feesten en tijden en uren en momenten en alle dagen van ons leven, tot in eeuwigheid.

In de Syrisch Orthodoxe traditie maakt de zondagse viering van de Eucharistie het hart van het kerkelijk leven uit. Zoals bovenstaand gebed aangeeft, is de Eucharistie de viering van de lofprijzing, eerbetoon en aanbidding die wij God op elk moment en uur van ons christelijk leven mogen en moeten aanbieden. Dit 'aanbieden' verklaart dan ook de twee belangrijkste namen die de Syrische traditie aan de Eucharistie heeft gegeven: *qurbano*, 'gave, geschenk' en *qurobo*, 'tot God naderen om hem een *qurbano* aan te bieden'.

Antwoord en dankzegging

Het drievoudige 'gaf' in de eerste zin van het geciteerde gebed maakt duidelijk, dat dit aanbieden van lof en aanbidding een antwoord is, een tegen-gave voor gaven die de Heer zelf ons aanbiedt: zijn Lichaam, zijn Bloed en zijn hemels Koninkrijk. De viering is dus een dankzegging voor ontvangen weldaden, en daarom heeft de Syrisch Orthodoxe liturgie ook de Griekse benaming *ewcharistia*, 'dankzegging' overgenomen.

Onze dank aan God wordt niet alleen door de gebeden en gezangen van de Eucharistie uitgedrukt, maar ook en vooral door het aanbieden van brood en wijn. Daarbij wordt eerst herdacht hoe Jezus zijn leerlingen tijdens het Laatste Avondmaal zijn Lichaam en Bloed aanbood onder de gedaante van brood en wijn, waarna de Heilige Geest wordt aangeroepen om onze gaven van brood en wijn hier en nu te maken "tot het levendma-

kend Lichaam, het verlossend Lichaam, het Lichaam van Christus onze God... en tot het Bloed van het Nieuwe Verbond, het verlossend Bloed, het eigen Bloed van Christus onze God ..."

Gedachtenis en deelname

De gedachtenis actualiseert dus de gaven van de Heer en wel met het oog op het alledaagse leven in deze wereld, zoals het vervolg van de aanroeping aangeeft: "... zodat zij de zielen en lichamen heiligen van wie aan hen deelnemen. Dan zullen zij vruchten van goede werken voortbrengen en de heilige Kerk versterken, die gebouwd is op de onoverwinnelijke rots van het geloof en door de Hellepoorten niet kan worden overwonnen." Het ontvangen van het Lichaam en het Bloed van Christus heet *shawtofutho*, 'deelname, communie' en is bedoeld om ons "vergifenis van schulden en vergeving van zonden" te schenken "in deze én in de komende wereld, tot in de eeuwen der eeuwen."

Wij zijn allen geroepen om "de heilige Kerk te versterken" door de heiliging van ons persoonlijk leven, waarin dus de eigenlijke bron van het kerkelijk leven is gelegen. Daarom worden de gedachtenis van het Laatste Avondmaal en de aanroeping van de Heilige Geest meteen gevolgd door uitgebreide voorbeden voor alle noden van de christelijke gemeenschap: voor bisschoppen en priesters, voor zieken en gevangenen, voor wie te lijden hebben onder hun eigen zwakte of op andere wijzen beproefd worden, voor familieleden en stadsgenoten en voor alle gelovige overledenen.

In oecumenische verbondenheid

De Syrisch Orthodoxe gemeenschap zegt deze gebeden steeds in een oecumenische geest, want zij beschouwt zichzelf als een deel van 'de ene, heili-

◆ Altaarruimte in de St. Efremerkerk te Bote in Tur Abdin, Zuidoost Turkije

ge, katholieke en apostolische Kerk'. Blootgesteld als zij is aan langdurige verdrukking en vervolging, beseft zij ook hoe kwetsbaar het leven is en hoe waardevol de goede verstandhouding met andere christelijke gemeenschappen. Terwijl de Koptisch Orthodoxe Kerk vanouds haar zusterkerk in het Midden-Oosten is, heeft de Syrisch Orthodoxe Kerk sinds enkele decennia vrijwel een volledige sacramentele vereniging met de Rooms-Katholieke Kerk.

Wij houden God in onze handen: er mag geen ondeugd zijn in onze lichamen. Binnengetreden woont Hij in ons: heiligen wij innerlijk onze zielen! Onze mond is te klein om te danken en onze tong om te prijzen! Want Hij voor wie de hemelen te klein zijn, maakte zich klein om in onze handen te verblijven.
St. Efremer de Syriër, Armeens
Leerdicht 47 ◉

Mor Polycarpus is aartsbisschop van de Syrisch-orthodoxe Kerk in Nederland

Eucharistische gemeenschap en kerkgemeenschap

door Herwi Rikhof

In het Nieuwe Testament is sprake van een verband tussen de eucharistische gemeenschap en de kerkgemeenschap. Wanneer in Handelingen het ideale beeld van de vroege kerk wordt geschetst, worden 'trouw aan het gemeenschappelijk leven' en 'ijverig in het breken van het brood' zonder meer naast elkaar gezet. (Hand 2, 42).

Wanneer Paulus in zijn eerste brief aan de Korinthiërs spreekt over beker en brood gaat hij een stap verder: hij wijst niet alleen op de gemeenschap met bloed en lichaam van Christus maar ook op de eenheid van het lichaam van Christus, de kerk. 'Omdat het brood één is, vormen wij allen tezamen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood' (10,17). En iets verder schrijft hij dat de wijze waarop de Korinthiërs nu samen komen geen recht doet aan 'de maaltijd van de Heer', omdat er geen eenheid is maar partijdigheid heerst (11, 18-33). Paulus wijst dus op een 'oorzakelijk' verband.

Actieve deelname

Over dat 'oorzakelijke' verband zijn verschillende vragen te stellen. Allereerst de fundamentele vraag: is de stap die Paulus zet door eucharistische gemeenschap niet zondermeer naast de kerkgemeenschap te zetten maar oorzakelijk met elkaar te verbinden wel een goede?

Het is ontegenzeggelijk waar dat tijdens de Middeleeuwen in de kerk van het Westen een vorm van eucharistie vieren is gegroeid die weinig of niets met de kerk als gemeenschap te maken heeft. De Reformatie heeft daar tegen geprotesteerd, maar de Contrareformatie heeft dat protest niet echt opgenomen en in de loop der tijden is binnen de Reformatie 'de maaltijd des Heren' ook niet echt als gemeenschap vormend naar voren gekomen. Van de grondlegger van de liturgische beweging en de stichter van het oecumenische klooster Chevotogne, Lambert Beauduin (1873-1960), stamt de uitspraak: 'men moet de liturgie democratiseren'. Daarmee bedoelde hij dat de liturgie en de sacramenten weer een zaak moesten

worden van het hele volk van God, zoals dat in de vroege kerk het geval was. De bisschoppen op het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) hebben die aansporing ter harte genomen en de 'actieve deelname' van het hele volk van God tot een criterium gemaakt van de vernieuwingen van de liturgie. De stap van Paulus is een goede geweest.

Kerk en sacrament

Vervolgens de vraag: als dat oorzakelijke verband er is, hoe kan of moet men zich dat dan voorstellen? Meestal denken we bij oorzaak lineair en kan de oorzaak in het verleden of in de toekomst liggen: roekeloos rijden als oorzaak van een ongeluk, en ergens op tijd komen als oorzaak van roekeloos rijden. Maar in het geval van sacramenten en de kerk wordt gewezen op een wederkerige oorzakelijkheid: de kerk maakt de sacramenten en de sacramenten maken de kerk.

De kerk maakt de sacramenten, niet alleen omdat buiten de (institutionele) kerk sacramenten geen zin hebben, maar ook omdat de kerk zelf sacrament is, zelf al een teken en instrument van de verbondenheid van God met mensen. De sacramenten zijn op hun eigen manier een concretisering van dit geloofsgegeven.

De sacramenten maken de kerk. Kerk-zijn is niet beperkt tot liturgie vieren, maar de liturgie is wel de bron en het hoogtepunt van de activiteiten die ook tot de kerk behoren: diaconie, catechese, zielzorg, kerkopbouw. De liturgie mondt uit in die activiteiten en door de band met de liturgie komen die activiteiten als kerkelijke activiteiten tot hun recht.

Dubbele epiklese

Misschien is daarom het diepzinnigste 'oorzakelijke' verband tussen de eucharistische gemeenschap en de kerkgemeenschap wel te vinden in de dubbele epiklese die te vinden zijn in de eucharistische gebeden die sinds het Tweede Vaticaans Concilie in de liturgie van de Rooms Katholieke Kerk een vaste plaats hebben gekregen naast de traditionele Romeinse Canon. Vóór de consecratie wordt om de komst van de Geest over de gaven gebeden, zodat ze veranderen in lichaam en bloed van Christus ('veranderings-epiklese'). Ná de consecratie wordt om de komst van de Geest over de gelovigen gebeden, zodat zij 'tot één lichaam en één Geest worden' (Canon III) ('communie-epiklese').

Die dubbele epiklese heeft oude wortels en kan door of over de verschillen heen kerken nu inspireren. ●

Prof. dr. Herwi Rikhof (foto) is pastoor van de Cenakelkerk in de Hl. Landstichting, em. hoogleraar systematische theologie van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit Tilburg en voorzitter van de Beraadgroep Geloven en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken.

‘Leven in Christus’ - Het grotere verhaal

door Geert van Dartel

“Wil de kerk in Nederland toekomst hebben, dan is het van levensbelang om dat ‘zijn in Christus’ te leven of te (her)ontdekken”. Deze zin uit de inleiding maakt de bedoeling van het boek “Leven in Christus” van Hans Burger goed duidelijk.

Burger beoogt met dit boek meer dan het verhelderen van de binnenkant van het christelijk geloof (de geestelijke of spirituele dimensie). Oog in oog met de seculiere tijd waarin de mens op zichzelf teruggeworpen wordt en een “omsloten zelf” (naar Luther: *homo incurvatus in se*) vormt, verantwoordt hij de relevantie van het christelijk geloof in onze tijd. Zijn stelling is dat het verhaal van God met Israël en Jezus één van de blijvende grote verhalen van onze beschaving is die ook vandaag zin en doel geven aan het menselijk leven. Maar dat werkt alleen als *Leven in Christus* inhoudelijk en persoonlijk echt betekenis heeft.

Hans Burger (1974) is universitair docent Systematische theologie aan de Theologische Universiteit Kampen. Het boek is een Nederlandse bewerking van zijn proefschrift ‘*Being in Christ*’ waarop hij in 2008 in Zürich promoveerde. Het staat in de traditie van de gereformeerde theologie, maar is geschreven vanuit een katholiek-oecumenische intentie. *Leven in Christus* is geen exclusief confessioneel, maar wil een confessies overstijgend verhaal vertellen. Ten grondslag aan dit boek ligt het inzicht dat de manier waarop de gereformeerde traditie de relatie met Christus verstaat en verwoordt aan een nieuwe door-denking toe is.

Plaatsbekleding

Burger gebruikt daarvoor het model *plaatsbekleding* dat schematisch in vier dimensies wordt uitgewerkt: *substitutie*, *representatie*, *eenheid en participatie*. Het gaat in dit hele model steeds om de relatie tussen God en mens. Bij *substitutie* en *representatie* gaat het om het initiatief vanuit God,

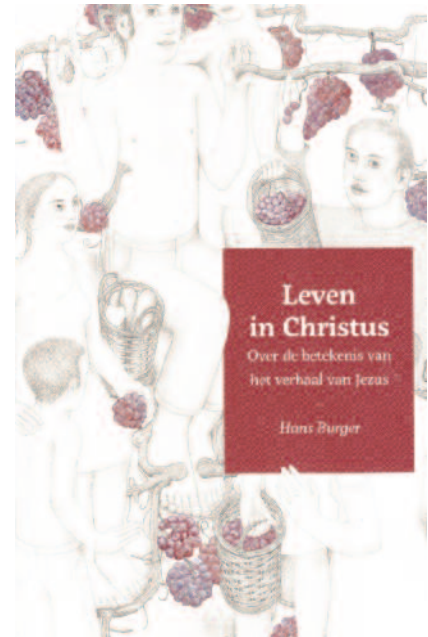
bij *eenheid* en *participatie* om het antwoord van de mens daarop. Het verhaal over de relatie tussen God en mens plaatst Burger in het grote heilshistorische perspectief van het Eerste en Tweede Testament. God heeft zich eerst op bijzondere wijze geopenbaard in het verhaal van Israël. De theologie van Paulus, met name de brief aan de Efeziërs (2,18-20) vervult een belangrijke scharnierfunctie. De kracht van het verhaal van Jezus is dat Hij als Zoon van God zich tegelijkertijd identificeert met ons mensen en dat zo *in Hem* voor allen een weg geopend wordt naar een levende relatie met God. Het initiatief ligt geheel bij God. In Jezus’ kruisdood en verrijzenis wordt de relatie tussen God en mens hersteld. Hierin ligt de unieke en exclusieve betekenis van Jezus. Door Gods handelen in Jezus wordt de weg geopend naar (het herstel van) eenheid in Christus en met elkaar en kunnen we delen in het verhaal van Jezus.

Dubbele beweging

In het voorlaatste hoofdstuk wordt vanuit dit model een nieuw licht gegeven op de gereformeerde opvatting van de heilsorde die traditioneel vertrekt vanuit verkiezing en wedergeboorte en via heiliging en volharding uitkomt bij verlossing en verheerlijking. Burger pleit voor een herformulering van deze heilsorde die zou moeten vertrekken vanuit Gods eeuwige liefde in Christus. Wie Christus aanvaardt en zich daardoor laat veranderen krijgt deel aan de voltooiing die leidt tot gelijkvormigheid aan Christus.

“Leven in Christus” maakt een dubbele beweging. God is het die zich in Christus met ons identificeert en die ons naar zich toetrekt. Het is dankzij Christus dat wij getransformeerd en daardoor gelijkvormig worden aan Christus.

Het boek is weliswaar geschreven vanuit een katholiek-oecumenische intentie, maar naar vorm en methode komt het over als reformatorische theologie. Burger theologiseert vanuit de heilige Schrift. De sleutel tot het verstaan van het Leven in Christus

ligt bij de uitleg van Paulus en Johannes. De sacramentele en ecclesiale dimensie van *Leven in Christus* komen nauwelijks uit de verf. Ook aan de praktische uitwerking van *Leven in Christus* in het leven van vandaag is de auteur niet toegekomen.

Relevantie

Ondanks deze beperkingen is het een belangrijk boek omdat het de seculiere mens op een nieuwe manier bepaalt bij de Godsvraag en de relatie tussen God en mens en daarin openingen biedt die velen al niet meer voor mogelijk hielden.

Behalve door protestantse en evangelische theologen wordt het boek op de omslag ook aangeprezen door mgr. dr. Gerard de Korte. Hij waardeert het boek juist ‘omdat het duidelijk maakt dat christelijk geloof allereerst te maken heeft met de ontmoeting en de vriendschap met Christus. (...) Ook bevestigt het de notie van John Henry Newman dat het christendom allereerst een relationeel geloof is.’ Met mgr. De Korte hoop ik dat veel tijdgenoten door deze studie de kern van vitaal christendom ontdekken of herontdekken. ●

Hans Burger, Leven in Christus. Over de betekenis van het verhaal van Jezus. Uitgeverij Van Wijnen – Franeker 2017, ISBN 9789051945515, Prijs € 27,50

De levende God - een orthodoxe catechismus

door Geert van Dartel

Vorig jaar verscheen bij uitgeverij Iveron de Nederlandse vertaling van het Franse geloofsboek *Dieu est vivant* uit 1979. Deze catechismus is het werk van een groep auteurs onder leiding van v. Cyrille Argenti, rector van de Griekse parochie van Marseille. Olivier Clément (1909-2009), één van de bekendste orthodoxe theologen van onze tijd, schreef er een lovend nawoord bij. Clément onderstreept hierin het kerkelijke en liturgische karakter van de catechismus. 'Het boek', zo zegt hij, 'is ontworpen als een iconostase, of liever als de reeks hoogfeesten van het kerkelijk jaar die men op veel iconostases kan zien boven de koninklijke deuren.' De auteurs die dit boek geschreven hebben zijn doordrenkt van de kennis van de Byzantijnse eredienst, niet alleen van de Eucharistie, maar in het bijzonder ook van de feestvigilies met talrijke lezingen uit het Oude Testament.

Opzet

In zeven delen leidt de catechismus de geloofsleerling binnen in de mysterieuze werkelijkheid van Gods heil dat in Christus is geopenbaard. De grote fasen in het leven van Jezus – van zijn ontvangenis tot aan zijn wederkomst – worden steeds toegelicht met behulp van gebeurtenissen uit het Oude Testament. Het Oude Testament staat daardoor geheel in dienst van het Nieuwe. De catechismus volgt de leeswijze van de kerkvaders, maar rekent af met iedere vorm van antisemitisme. De catechismus is geen zware theologische kost geworden. De teksten van de paragrafen zijn vrij kort. In de lopende teksten

zijn talrijke dialogen tussen een oudere en een jongere opgenomen die het geheel verlevendigen. De iconen van de grote feesten, de vele gebeden en gezangen voegen een belangrijke dimensie aan de catechismus toe. Aan het einde van de catechismus is als bijvoegsel opgenomen een inleiding tot het gebed over de dagelijkse gebeden, de Psalmen en het "Onze Vader".

Orthodoxie in Westen

Deze catechismus is allereerst bedoeld voor catecheten van de Orthodoxe Kerk. Zoals Clément in het nawoord stelt, kunnen ook katholieken en protestanten van dit boek gebruik maken. "Ze vinden hierin de visie van de ongedeelde Kerk, een benadering van het christendom die geenszins vreemd is, maar wellicht synthetischer, kerkelijk samenhangender en die daardoor evenwicht en verdieping brengt. (...) In ruimere zin kan de catechismus een nuttige inleiding tot het leven *in Christus* betekenen voor veel van onze tijdgenoten die, zelfs als ze ontwikkeld zijn, niet verder komen dan enkele afgezaagde schema's over de "joods-christelijke traditie". Dat dit boek voor veel lezers ook een inleiding tot kennis van de Orthodoxe Kerk kan zijn, is heden niet verwonderlijk. Alleen een bescheiden, open,

aandachtige en veeleisende aanwezigheid van deze Kerk in het hart van het christelijk Westen kan, volgens mij, in deze tijd nieuwe wegen openen voor de oecumene." ◉

De levende God, een orthodoxe catechismus, vertaald uit het Frans door Jozef Wijker, uitgeverij Iveron, Amsterdam 2017, 396 bladzijden, ISBN 978-90-813315-4-8, prijs: €25.00 te bestellen via: stichting.iveron@gmail.com

Bezoek onze website op: www.oecumene.nl

Colofon

Overeen is het communicatieblad van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Leden, donateurs en parochies ontvangen het blad twee maal per jaar.

Redactie: Geert van Dartel, Mirella van Herp, Leo van Leijssen

Vormgeving: VANDARTEL, Oss

Drukwerk: Laumé Media Partners, Mierlo

Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Emmaplein 19 D
5211 vz 's-Hertogenbosch
T: 073-7370026
E: secretariaat@oecumene.nl
Internet: www.oecumene.nl
IBAN: NL73 INGB0001087628
IBAN: NL97 INGB0000801919
ISSN: 1568-2862